

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LVIII/1

НОВИ САД
2015

Виолета Стојичић
Душан Стаменковић

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА И КАТЕГОРИЗАЦИЈА ФИКТИВНОГ КРЕТАЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се разматрају елементи концептуализације и кодирања фиктивног кретања у српском језику кроз врсте фиктивних путања из перспективе когнитивне семантике, на основу поставки Л. Талмија (ТАЛМУ 2000). Основна методологија истраживања јесте квалитативна анализа корпуса, који чине књижевни текстови на српском језику и речнички примери. У раду се испитује еманација, путање обрасца, кретање у односу на окружење, путање појављивања, путање приступа и путање простирања. Резултати анализе показују да српски језик садржи елементе којима се приказује већина поменутих путања, што доприноси тврдњи да постојање фиктивног кретања у многобројним језицима указује на когнитивно утемељење ове појаве.

Кључне речи: когнитивна семантика, концептуализација, српски језик, фиктивно кретање, путање.

The main aim of the paper is to investigate the conceptualization and categorisation of fictive motion in the Serbian language by employing a cognitive semantic perspective suggested by L. Talmy's research (TALMY 2000). The study relies on a qualitative corpus analysis, and the sample comprises literary texts in Serbian and dictionary lemmas and citations. The paper investigates emanation, pattern paths, frame-relative motion, advent paths, access paths and coextension paths. The results of the analysis have indicated that Serbian has appropriate linguistic instruments for expressing a majority of the paths examined. This might contribute to the claim that the existence of fictive motion in very many languages indicates that it has a cognitive grounding.

Key words: cognitive semantics, conceptualization, Serbian, fictive motion, paths.

1. Уводна разматрања. Основни задатак овог истраживања јесте да из когнитивнoсемантичке перспективе проучи концептуализацију и кодирање фиктивног кретања у српском језику, на основу врста путања фиктивног кретања и према моделу анализе који је поставио Л. Талми (ТАЛМУ 2000) при разматрању фиктивног кретања у енглеском језику. Фиктивно кретање изражава се у више језика и у сваком од њих оно испољава специфичности, а овај рад ће представити начине изражавања и концептуализације ове врсте кретања у српском.

1.1. О КРЕТАЊУ. Кретање је било предмет проучавања још од античког доба. Појам кретања веома је комплексан с обзиром на то да он може да означи сваку врсту промене, материјалне или апстрактне. Од Хераклита, преко елејаца, до Платона и Аристотела, кретање и мировање се разматрају из многих углова и често у комбинацији са простором и временом. Сувишно је говорити о важности кретања и његовог проучавања од времена ренесансе до данас, имајући у виду открића Коперника, Кеплера, Галилеја, Њутна, Ајнштајна и других научника. Када говоримо о материјалној промени, тачније

о физичком кретању тела, најчешће имамо на уму промену положаја једног тела у односу на друга тела, укључујући и подлогу по којој се тело креће. Појам кретања и смештања у простор јесте „иманентна људска особина која представља једну од најважнијих концептуалних категорија људског бића. Човек [...] има потребу за аутолокализованомшћу и реагује на простор” (ВУЈОВИЋ 2009: 6). Марк Џонсон, у настојању да предочи важност кретања за наш концептуални систем, кретање је поистоветио са животом, а недостатак кретања са смрћу, при чему наводи енглески придев *stillborn* (*мртворођен*, у дословном преводу *рођен нејомичан*) (JOHNSON 2007: 19). У поглављу „The Movement of Life” у књизи *The Meaning of the Body* (JOHNSON 2007: §2), Џонсон говори о начину на који покрет, најчешће подсвесно, лежи у основи наше концептуализације. Многи аутори (нпр. STRAUSS 1966; YOUNG 1980; LAKOFF 1987) слажу се око тога да је кретање примарно људско искуство, а Максин Шитс-Џонстоун кроз феноменолошку анализу порекла, структуре и квалитета људског покрета доказује да покрет представља почетну тачку у процесу изградње значења (SHEETS-JOHNSTONE 1999: §3). До овог искуства човек долази најпре самим кретањем, али и кроз перцепцију просторних односа (нпр. JACKENDOFF 1987; MANDLER 2004; 2008; LANDAU et al. 1984; MUNNICH et al. 2001; LANDAU – HOFFMAN 2005), најчешће визуелним путем (ARNHEIM 1969; SWEETSER 1990) и доводи до изградње основних сликовних схема (нпр. JOHNSON 1987; 2007; HAMPE 2005). У самој когнитивној лингвистици срећемо примат просторног домена у организацији целокупног појмовног система човека (РАСУЛИЋ 2004: 31). У прилог овега говори и изузетно важан положај просторних метафора у концептуализацији како једноставних, тако и сложених домена (LAKOFF – JOHNSON 1980), као и велики број студија и зборника радова који за главну тематику имају управо однос простора и језика, а врло често и когниције уопште (нпр. ПИПЕР 1997; BLOOM et al. 1999; LEVINSON 2003; НICKMAN – ROBERT 2006; EVANS – CHILTON 2010; BRDAR et al. 2011). Због свега овога, очекује се да било који светски језик има обиље језичког материјала који описује просторне односе, па самим тим и концепте везане за кретање (СТАМЕНКОВИЋ 2013).

1.2. ФИКТИВНО КРЕТАЊЕ. У когнитивну семантику појам *фиктивног кретања* (енгл. *fictive motion*) уводи Л. Талми у првом тому књиге *Toward a Cognitive Semantics* (TALMY 2000: 99–172), и објашњава да се ради о кретању које се у језику приказује, а при том нема физичку манифестацију, као, на пример, у реченицама: *I looked out past the steeple; The scenery rushed past us as we drove along; This road goes from Modesto to Fresno*¹. Ове реченице показују неку врсту линеарног призора који се концептуализује као кретање, иако правог кретања нема – код посматрача се јавља својеврсни ефекат кретања, због чега постоји разлика између *конструкционог фиктивног кретања* (енгл. *constructional fictive motion*) и *искусственог фиктивног кретања* (енгл. *experienced fictive motion*). Према Талмију (TALMY 2000: 103–104), фиктивно

¹ Сличне термине налазимо и код осталих аутора – Џекендоф (JACKENDOFF 1983) ову појаву назива *екстензијом*, Ланакер (LANGACKER 1987) *ајсџракџним кретањем*, Мацумото (MATSUMOTO 1996) *субјективним кретањем*, а Талми (TALMY 1983) користи још и термин *виртуелно кретање*.

кретање представља резултат преклапања модела когнитивне организације – иако постоје ентитети који су стварно непомици, ми у језику имамо могућност да их фиктивно прикажемо у покрету. На примеру следеће три реченице, Талми описује како се фиктивно кретање манифестује: (1) *That mountain range lies (longitudinally) between Canada and Mexico*; (2) *That mountain range goes from Canada to Mexico*; (3) *That mountain range goes from Mexico to Canada*.

Талми тврди да реченица под (1) директно изражава веродостојнији просторни однос уз помоћ израза који је статичан. Код реченица под (2) и (3), статични линеарни ентитет, тј. планински венац, описан је тако да се ствара представа о томе да је он заправо у покрету, у првом случају од севера ка југу, а у другом случају од југа ка северу. Ова врста представе се може сматрати мање веродостојном у односу на човеково знање о свету, јер описује планински венац као нешто што се креће. Талми је описао следеће врсте путања фиктивног кретања: еманацију (енгл. *emanation*), путање обрасца (енгл. *pattern paths*), кретање у односу на окружење (енгл. *frame-relative motion*), путање појављивања (енгл. *advent paths*), путање приступа (енгл. *access paths*) и путање простирања (енгл. *coextension paths*), којима ћемо се бавити у овом истраживању, на грађи српског језика.

На сличан начин и Фоконије (FAUCONNIER 2001: 2495–2498) примећује како језици имају средства којима непокретне призоре приказују путем фиктивног кретања, за шта наводи пример *The fence runs all the way down to the river* (пример детаљније размотрен у VIDANOVIĆ 2012: 46–47). Тод Оукли (OAKLEY 2009) помиње и примере из архитектонских часописа на енглеском језику, у којима су грађевине описане путем фиктивног кретања (нпр. можемо говорити о димњацима који се *уздижу* или о сводовима који се *сјуштају*), док се каткад и од самог читаоца кроз такве описе захтева да се фиктивно креће просторијама. Објективну непомициност у језику, дакле, приказујемо врстом концептуалног кретања, при чему је сама путања у првом плану, пошто нема реалне промене положаја. Фиктивно кретање, које омогућавају ментални простори и појмовно сажимање, представља веома комплексну појаву из перспективе когнитивне семантике (СТАМЕНКОВИЋ 2013).

1.3. ФИКТИВНО КРЕТАЊЕ У РАЗЛИЧИТИМ ЈЕЗИЦИМА. Поред енглеског, проблем фиктивног кретања разматран је и у другим језицима. Мацумото (MATSUMOTO 1996) контрастира фиктивно кретање у јапанском и енглеском језику и увиђа сличности и разлике које се огледају у глаголском виду и врсти глагола кретања која се користи за описивање линеарних путања. Мацумото сматра да су сличности између два несродна језика могуће управо зато што се ради о когнитивном феномену, док разлике постоје на плану граматике и лексике, због специфичности њихових устројстава. Рохо и Валенцуела (ROJO – VALENZUELA 2003), кроз контрастивни приступ и уз помоћ преводног корпуса, разматрају начине изражавања фиктивног кретања у шпанском и енглеском језику. Закључују да су се шпански преводиоци углавном усмеравали ка одржању феномена фиктивног кретања, чак у већој мери него када је реч о истинском кретању. Тарема (TAREMA 2013) се занима за сличности и разлике у изражавању фиктивног и истинског кретања у оквиру естонског језика. Она је најпре препознала глаголе којима се могу изразити ове две врсте

кретања, а након тога упоредила реченице у којима се приказује фиктивно кретање са онима у којима се приказује реално кретање, при чему је утврдила да се битније разлике виде само у приказу локације и да је приказивање простора везано за семантику глагола у естонском, а не за врсту кретања.

2. ФИКТИВНО КРЕТАЊЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

2.1. СТРУКТУРА КОРПУСА И МЕТОД АНАЛИЗЕ. Узорак који ћемо овде анализирати тиче се српског језика и сачинили смо га на основу шездесет текстова који су преузети из електронских збирки књижевних текстова на српском језику (*Анџолоџија српске књижевности* и *Пројекат Расџко*), из књижевних дела у штампаном облику, као и на основу примера из *Речника српског језика*, доступног на сајту *Српска дигитална библиотека*, који је заснован на *Речнику Српске академије наука и уметности* и *Речнику Мајнице српске*. У раду ћемо цитирати седамдесет изабраних реченица у којима је приказано фиктивно кретање. Реченице смо класификовали према врстама фиктивне путање која је у њима приказана, примењујући класификацију путања коју даје Талми (TALMY 2000: 99–176). За анализу корпуса определили смо се како бисмо истраживање спровели на језику у његовој стварној употреби, и тако се ослонили на објективне податке о језичкој грађи, пре него на интуицију коју имамо у употреби српског као матерњег језика.

Како збирке текстова које смо користили нису кодирани корпуси, у узорак смо уврстили реченице у којима смо установили постојање неких од типова фиктивне путање из Талмијевог прегледа (TALMY 2000: 99–176), које ћемо описати са становишта теорије когнитивне семантике и у контексту употребе српског књижевног језика. Анализа коју спроводимо јесте квалитативна и фокусирана је на својства језичких експонената којима се реализује дата језичка појава, тј. фиктивно кретање, више него на њену учесталост, што нам допушта интерпретацију и опис појединачних језичких сегмената.

Узорак који ћемо анализирати у даљем тексту илуструје употребу глагола различитих денотација у означавању фиктивног кретања, тј. кретања без физичке манифестације. У испитаним конструкцијама обратићемо пажњу на значења употребљених глагола, и примарна и секундарна, при чему су сва значења дефинисана у речничком корпусу који смо консултовали, а које смо набројали у изворима.

2.2. ПУТАЊЕ ФИКТИВНОГ КРЕТАЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – КОГНИТИВНОСЕМАНТИЧКИ И ЛИНГВИСТИЧКИ АСПЕКТИ. Како се може закључити из Талмијевих (TALMY 2000: 269) тврдњи о путањи фиктивног кретања, о фиктивности кретања ради се онда када се стање мировања концептуализује и у језику приказује као кретање. Под путањом фиктивног кретања подразумева се замишљена путања којом се не одвија механичко кретање, онако како језик то приказује. У том погледу, путања је привидна, јер се она само замишља, или се прати погледом, и није трајекторија,² тј. путања кретања физичког тела. Фиктивно кретање приказано језичким средствима у испитаном узорку не

² У кинематици се под трајекторијом подразумева геометријско место тачака у простору кроз које материјални објекат сукцесивно пролази у процесу кретања.

описује реалну појаву у ванјезичком окружењу јер се не односи на промену положаја неког објекта у односу на референтну тачку или референтно тело, како је то случај код кретања у физичком смислу. Најчешће се ради о приказима стања мировања која обухватају одмеравање путање остваривог кретања, ограничавање визуелне путање двома тачкама и оријентације једног објекта у односу на други или у односу на окружење.

2.3. АНАЛИЗА КОРПУСА

2.3.1. ЕМАНАЦИЈА. Први и најопштији тип фиктивног кретања јесте еманација (енгл. *emanation*). Ова врста фиктивног кретања почива на описивању нечег нематеријалног и неоипљивог, као да оно настаје из неког извора и има замишљену путању чија је крајња тачка на неком другом објекту (ТАЛМУ 2000: 105–106). Ову врсту кретања даље ћемо описати у оквиру подврста.

2.3.1.1. ПУТАЊЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ (енгл. *orientation paths*). Шира подврста еманације јесу путање оријентације. Поимање ових путања заснива се на замишљеној непрекидној линеарној путањи која полази од неког објекта и од њега се удаљава. У овој фиктивној путањи доминира предња страна објекта који се посматра, а која се одређује или на основу асиметрије која постоји у облику самог објекта или тако што се замишља да би се са том страном истуреном напред тај објекат кретао по замишљеној путањи. Код објеката који имају масу и запремину предња страница је „лице”, а код објеката који имају дужину, предња страна је врх, шиљак и слично. Према томе да ли објекат има врх или лице и да ли је фиктивно кретање по путањи осовинско или бочно, Талми (ТАЛМУ 2000: 107) дели путање оријентације на следеће врсте:

(а) *Пуштање видика* (енгл. *prospect paths*), које обухватају објекте лицем окренуте према другом објекту у околини; просторни однос двају објеката описује се као да између њих постоји путања. У узорку смо утврдили да се ова врста путање у српском језику приказује глаголом *гледајти*, у значењу БИТИ ОКРЕНУТ ИЛИ УСМЕРЕН КА НЕЧЕМУ, и употребљава се са неживим ентитетима којима чуло вида није својствено, па ова употреба одступа од примарног значења глагола. Примери из српског језика су следећи:

- (1) У ходник су гледала твоја врата (РСЈ); Соба је гледала у двориште (РСЈ); Прозори гледају на улицу (РСЈ); С балкона, који гледа у даљине града, бројим звијезде (РСЈ); ...то је она иста боја зидова, прозор што гледа на кестен у дворишту, патос пребојен уљаном бојом за подове, и плавичаста таваница... (Капор, *Најбоље године и друге њриче*, АСК).

Употреба глагола *гледајти* ради приказивања путање видика у српском језику везана је за ентитете као што су врата, прозор, соба и балкон. Ови ентитети су непомични, али се у реченицама њихов положај одређује према замишљеним путањама којима би се они кретали у правцу који одређује предлог. Са когнитивног гледишта, ове представе се заснивају на томе што се из дате тачке пројектује стварно кретање од врата или из собе, или правац погледа са прозора или балкона. Дати правац се одређује предлозима *у* и *на*. Према Д. Кликовац (2000: 209), предлог *у* у оваквим случајевима употребе са глаголима *гледајти* и *погледајти* има значење у ПРАВЦУ НЕКОГА/НЕЧЕГА, а исто закључујемо и о употреби предлога *на* у датим реченицама.

Што се фиктивности тиче, код ових путања језичке представе се реално тичу стања мировања и просторних односа двеју тачака: почетне тачке фиктивне путање и њене крајње тачке. Путање видика у српском одсликавају положаје елемената стамбеног простора, какви су прозор и балкон, са којих се погледом може обухватити оно што је крајња тачка фиктивне путање, и врата или ходник, са којих се може усмерити кретање у правцу крајње тачке фиктивне путање. У првом случају ради се о путањи која се прати визуелно, тј. погледом се прати путања од прозора до улице у примеру *Прозори гледају на улицу*, а у другом случају о путањи која се може прећи кретањем, на пример из собе до ходника у реченици *У ходник су гледала њвоја вратица*.

Када говоримо о конструкцијама које се у енглеском језику могу употребити у приказивању ове врсте путања, можемо да за пример узмемо Талмијеву реченицу *The cliff wall faces toward/away from/into/past the valley* (TALMY 2000: 108). Како се из ове реченице види, енглески језик допушта употребу разноврсних предлога са глаголом *face*, који је еквивалентан српском глаголу *гледају* у секундарном значењу које смо описали у вези са узорком. Српски узорак је показао да су са наведеним српским глаголом у употреби само предлози који показују усмеравање према другом објекту, а не удаљавање од тог објекта, како је то могуће у енглеској реченици *The cliff wall faces away from the valley*, или мимоилажење двају објекта, нпр. у енглеском *The cliff wall faces past the valley* (TALMY 2000: 108). У српском језику неприродност реченица **Сћена гледа од долине* и **Сћена гледа њоред/мимо долине* указује на то да се фиктивна путања видика у српском визуализује од првог објекта до другог, и не допушта удаљавање погледа од другог објекта нити мимоилажење са другим објектом.

(б) *Пућање равнања* (енгл. *alignment paths*) односе се на непомичан објекат који има праволинијски облик са истуреним врхом. У језику се ова врста путање приказује као да креће од осе која иде од врха тог објекта до другог објекта, у правцу који одређује предлошка конструкција. Како наводи Талми (TALMY 2000: 108), у енглеском језику заступљене су две врсте конструкција са овом путањом: она која приказује да је истурена страна првог објекта најближа другом објекту, нпр. *The snake is lying toward the light*, и она која приказује да је та страна удаљена од другог објекта, нпр. *The snake is lying away from the light*.

Узорак који смо испитали показао је да конструкције које одсликавају овакве путање у српском нису уобичајене. Примери које смо упоредили са енглеским примерима су (1) *На источној страни, донекле издвојено од јужног угла касћела, њружа се ка истоку кружно узвишење, чија висина надмаца њлајо касћела* (Археолошки ѡреглед 1964) и (2) *Зид, чија је основа ѡриближно лучног облика, ѡружа се ѡрема зајаду...* (Археолошки ѡреглед 1979). Како ови примери садрже предлошке конструкције са именицама за стране света, које заправо нису објекти, не можемо сматрати да замишљена путања има крајњу тачку, како је на пример у наведеним енглеским реченицама та тачка сунце. Зато, у српским реченицама глагол *ѡружају се*, у свом секундарном значењу ПРОТЕГНУТИ СЕ У ДУЖИНУ, служи само да опише простор који заузима неки објекат, док предлошка конструкција са *ка* и *ѡрема* одређује правац у коме се објекат протеже, без прецизирања крајње тачке. Због тога можемо

рећи да се локација непомичног издуженог објекта не описује у српском језику тако да се концептуализује фиктивна путања чија је почетна тачка истурена страна тог објекта, а крајња тачка објекат према коме је та страна окренута, осим што се за оријентацију у сличним случајевима узима страна света, за коју сматрамо да није тачка, већ правац.

(в) *Показне њушање* (енгл. *demonstrative paths*), које обухватају праволинијски објекат са врхом од кога полази замишљена путања чијом се дужином усмерава посматрачева пажња. Оријентација датог објекта може бити (1) средство помоћу кога се нечија пажња усмерава у одређеном правцу или (2) средство показивања правца у коме неко треба да погледа или да се креће. За првонаведени случај Талми (TALMY 2000: 109) из енглеског језика наводи реченицу *I/The arrow on the signpost pointed toward/away from/into/past the town*, а за другонаведени случај реченицу *I pointed/directed him toward/past/away from the lobby*. Из српског узорка издвајамо следеће примере:

- (2) Подофицир показује ка уском сеоском путу, поплочаном каменом... (Черкез, *Орлови и вуци*); „Ок, let’s go” каже напoкoн, уз једва чујан уздах, и руком показује ка улазу, прејакo свeстан сопственe, пажљиво oдaбранe одеће... (Арсенијевић, *Предајтор*); Затим је показала прстом на своју пудлицу и направила покрет руком, типа „њам-њам” (Капор, *Белешке једне Ане*, АСК); – Глупости. Ако ћемо право, ја сам показао прстом само на ону велику групу гибона. И? Ништа се није десило (Давичо, *Црно на бело*); Кад су чули болни мекет овце Аје и разабрали узнемиреност која је ишла од стада до стада, чобани су изабрали између себе двојицу младих и смелијих и послали их у шуму да потраже изгубљено непослушно шиљеже (Андрић, *Аска и Вук*).

Најзаступљенији глаголи у овој врсти путање јесу *њoкaзaјти*, у значењу УСМЕРИТИ нечију пажњу НА НЕШТО, и *њoслaјти*, који има значење УПРАВИТИ у НЕКОМ ПРАВЦУ. Првонаведени глагол остварује фиктивно кретање са путањом усмерене пажње, а другонаведени путању којом би се лице упућено у неком правцу требало да креће. Показне путање одређене су тачком која је у српским реченицама онај који показује пут, и од кога путања полази (*Подофицир њoкaзyјe...*), и тачком коју чини оно на шта неко усмерава нечије кретање или пажњу (...*кa ускoм сеoскoм њушy, њoјлoчaнoм кaмeнoм*). Најчешћа је путања усмеравања пажње, коју онај чија се пажња усмерава визуелно прати од онога који показује до онога на шта се показује (*Зaјтим је њoкaзaлa њрсјoм нa својy њудлицy*). Глагол *њoкaзaјти* није глагол кретања, већ означава гест не би ли се пажња или кретање усмерили ка другом објекту, тј. у правцу који се одређује предлозима *кa* и *нa*.

Као и код путања видика, и у овој врсти путања глаголе у српском узорку прате предлошке конструкције које указују на кретање према другом објекту, а не на удаљавање од њега, насупрот енглеској реченици *The arrow on the signpost pointed away from the town* (**Сѡрeлицa нa знaкy је њoкaзивaлa oд ѓрaдa*), или мимоилажење са тим објектом, насупрот реченици *The arrow on the signpost past the town* (**Сѡрeлицa нa знaкy је њoкaзивaлa њoрeд ѓрaдa*).

(г) *Пушање усмеравања* (енгл. *targeting paths*), код којих вршилац радње поставља објекат тако да замишљена путања иде од тог објекта и прати жељени правац према нечему што се налази у окружењу. Вршилац радње предвиђа да ће се том замишљеном путањом остварити реално кретање или

кретање може бити заправо фиктивно. Као пример из енглеског језика Талми (TALMY 2000: 109) даје конструкције *I pointed/aimed (my gun/camera) into/past/away from the living room*, у којима се види да би метак из пиштоља остварио физичко кретање, али да када се нешто фотографише, из објектива до онога што се жели усликати замишља се путања којом се ништа опипљиво не креће.

Из узорка наводимо следеће примере:

(а) са глаголима *ујравиӣи*, *ујерӣи* и *окренуӣи* уз именице за оружје, а у значењу НИШАНИТИ У НЕКОМ ПРАВЦУ; у таквим конструкцијама правац одређује путању којом би се метак кретао, а предлошка конструкција садржи именицу за објекат који је крајња тачка те путање, тј. за објекат који је узет на нишан; на пример:

- (3) Извади...револвер... и управи га на Гајића (Каш. 2, РМС; РСЈ); Његова рука у одређеном часу зна уперити смртоносни револвер у непријатеља (Матк. М.1, РМС; РСЈ); Сејмени су скинули пушке и окренули их према гомили (Селим. 5, 282, РСЈ);

(б) са глаголима *нищанӣи* и *ујравиӣи* уз именице (*фо̄ио*)*а̄йара̄и* и *рефлек̄тор*:

- (4) Фоторепортери [су] бестрасно шкљоцали, изузев... Груча... који је легао у једну локву на путу, и нишанећи апаратом брда пред собом, стрпљиво чекао да поветарац натера у објектив бели облачић налик на једрило (Давичо 1, 47, РСЈ); Швајцарац управља на њих свој рефлектор и онда угледамо бубњаре и њихове пратиоце засењених очију (Петровић, *Африка*, АСК).

Путање усмеравања јесу оне чија почетна тачка јесте оружје којим се нишани или апарат којим се нешто жели усликати. Путања се замишља од оружја до мете (*Извади... револвер... и ујравӣ га на Гајића*) и од апарата до онога што се жели усликати (*... и нищанећи а̄йара̄иом брда̄ њред собом...*). Како се види из енглеског примера који смо претходно навели, у енглеском језику је могућа представа путање видика којом би се удаљавало од другог објекта или се са њим мимоилазило. Такве конструкције у српском језику нисмо забележили, те би реченице **Ујерио сам а̄йара̄и од дневне собе* или **Ујерио сам а̄йара̄и њоред дневне собе* биле неприродне.

(д) *Пӯӣања о̄ажања* (енгл. *line of sight*), која се тиче замишљене путање која полази од чула вида. Ова путања се може у језику остварити не само глаголима посматрања, какав је глагол *зледа̄ӣи*, већ и глаголом какав је *окренуӣи се*. У примерима *I slowly turned/looked/I slowly turned my camera toward the door/around the room/away from the window/from the painting/past the pillar/to the tapestry*, које даје Талми (TALMY 2000: 111), види се да се ради о бочном кретању, не осовинском, јер се не мења раздаљина која постоји између двају објеката. Српски узорак садржи следеће примере:

(а) са конструкцијом *ујравиӣи очи* у значењу ПОГЛЕДАТИ, са предлогом *на*, којим се спецификује крајња тачка путање, а то је оно према чему се усмерава поглед:

- (5) Из таме ноћи... светлуца очију безброј управљених на ме (Панд., РМС; РСЈ); Управи... на ујака... лијепе очи (Франгеш И. 1, РМС; РСЈ);

(б) са глаголом *погледајти*, који не прати прави објекат, већ предлошка конструкција са предлозима *у*, којим се одређује крајња тачка путање, као и предлозима *кроз* и *низ*, који сами по себи указују на кретање објекта локализације, при чему се у случају предлога *кроз* ради о кретању „с једне на другу страну локализатора” (Кликовац 2000: 236):

- (6) Девојка би застајкивала и погледала час у небо, час у своје руке (Андрић, РМС; РСЈ); Њих двоје се сашаптавају, човек замишљено клима главом погледајући повремено кроз отворена врата кришом и тмурно у Веру (Тишма, *Упоишреба човека*); А кад је ушао у улицу, продужио је до Калемегдана, погледао низ Пилсудскову, окренуо се и осмотрио нагоре (Давичо, *Песма*);

(в) са глаголом *окренути се*, са предлогом *према*, којим се прецизира ка чему се окретањем главе усмерава поглед, што је крајња тачка путање, или врло ретко са предлогом *од*, који казује од чега се поглед одвраћа:

- (7) С врата, при излазу, Аксаков се окренуо према мени, обративши ми се блаженим тоном... (Радовановић, *Повести о сјису Рајмонда Лила*, ПР); А он сиромаш муца и крије поглед од ње. – Кажи, или сад ћу да се наљутим? – вели му она мргодећи се и окрећући се тобож љутито од њега (Станковић, *Прва суза*, ПР);

(г) са глаголом *осврнути се*, са предлозима *на* и *ка*, којима се одређује оно на шта се усмерава поглед:

- (8) Мало даље пред нама забавља се један човек... Он се не осврте на нас; ми се освртосмо на њега (Нен. Љ. 26, 109, РСЈ); За трен се осврнула ка својој кући, али ред густиха на обали заклањао ју је од погледа (Кнежевић, *Заклана у Лајис Лазулију*, ПР).

Уз наведене глаголе стоје обавезно и предлошке конструкције којима се прецизно одређује путања перцепције, тј. објекат на који се поглед усмерава, и тај објекат је крајња тачка путање. На датој путањи тачке су непомичне, а путања је визуелна, јер се ради у усмеравању погледа према неком објекту (*Управи... на ујака... лијеје очи*). Ни почетна тачка, тј. онај који опажа, нити крајња тачка, тј. оно што се опажа, не креће се. Узевши у обзир енглеске примере које смо претходно навели, у вези са контрастивним односом српског и енглеског језика можемо рећи да разлике почињају на употреби предлога, који су у енглеском разноврснији у језичким приказима ове врсте путања, док српски корпус показује да су у употреби превасходно предлози који показују усмереност погледа ка објекту, а не од објекта или мимо њега.

2.3.1.2. ПУТАЊЕ РАДИЈАЦИЈЕ (енгл. *radiation paths*). Ово је други шири тип еманације. У језику се ове путање приказују као путање зрачења које иде од извора енергије и од њега се удаљава, све до озраченог објекта. На путањи зрачења углавном се то зрачење може и видети, као што је то случај са светлом, али се заправо не може приметити да се оно заиста креће. Талми (TALMY 2000: 112) даје пример из енглеског језика *The sun is shining into the cave/onto the back wall of the cave*, у коме је приказано како светлост извире из сунца, путује праволинијски и осветљава пећину. Талми (TALMY 2000: 112), међутим, објашњава да је овде у питању фиктивно кретање, јер, иако је у науци познато да фотони заиста путују, то људско око не може да региструје.

У српском узорку приметили смо да се ова путања приказује следећим језичким средствима:

(а) изразом *зраци падају* са предлогом *на*, који одређује место које је обасјано:

(9) Кроз прозор је видео како зраци сунчани падају, косо, на жбуње јасмина... (Црњански, *Сеобе (књиџа друџа)*, АСК); Али, чим први зрак сунца паде на стену – он задрхта и пође ка обали (Олујић, *Небеска река и друге бајке*, АСК);

(б) глаголом *зрачићи*, у значењу ОДАВАТИ СВЕЛОСТ:

(10) Његове раширене зенице угледаше доле у води нешто као запаљену ватру, пламену бакљу која је зрачила горе, према њему, од које му намах постаде топлије... (Радовановић, *Лейојис Тешњарски*, ПР).

Поменути глагол у српском језику уобичајено не прати предлошка конструкција, којом се показује правац зрачења, те су овакве конструкције врло ретке. У наведеним примерима приметили смо да су најчешће описане путање светлосне и топлотне енергије, чија је почетна тачка извор светлости и топлоте, а крајња тачка осветљени или огрејани објекат. Путање радијације су фиктивне јер кретање честица није видљиво људском оку, па се светлост опажа као млаз, а не као кретање или таласање електромагнетних честица. У поређењу са претходно поменутом енглеском реченицом, у којој глагол *shine* прате предлози који показују правац у коме зраци путују, у српском је глагол *обасјати*, који је еквивалентан датом енглеском глаголу, прелазан и не употребљава се са предлозима, па се њиме не би одсликала фиктивна путања, јер би се њиме пажња усмерила само на то да је објекат обасут светлошћу, а не и на извор светлости.

2.3.1.3. ПУТАЊЕ СЕНКЕ (енгл. *shadow paths*) приказују се у језику као кретање сенке једног објекта ка површини другог објекта. Примери из енглеског језика које даје Талми (TALMY 2000: 114) су *The tree threw its shadow down into/across the valley* и *The pillar cast/projected a shadow onto/against the wall*.

Узорак обухвата следеће примере:

(11) Светлост поподневног сунца срамежљиво се пробијала кроз навучене, извезене завесе, бацајући са предмета у њиховој спаваћој соби топле, пријатне сенке на под и зидове (Скробоња, *Накоји*, ПР); ...антички кипови дуж Месе, на форумима, при ретким блесцима Месеца Аквадукт баца своју сенку на долину Ликуса (Петковић, *Савршено сећање на смрт*); Суре литице бацале су мрачну сенку на воде које су заплускивале стење приобаља (Радовановић, *Повеси о сјису Рајмонда Лила*, ПР).

У датим реченицама заступљен је израз *бацајући сенку* са предлошким конструкцијама са предлогом *на*, које садрже именице за објекте на чију се површину пројектује сенка. Путања кретања сенке је фиктивна јер се заправо креће објекат који пројектује сенку или извор светлости. Поред тога, сенка је неосветљена област неког простора, па тако у реченици *Суре литице бацале су мрачну сенку на воде* литице заклањају светлост на одређеној површини воде, која постаје тамнија због положаја сунца у односу на литице. У контрастивном погледу, код овог типа путања постоје знатне подударности између српских и енглеских приказа.

2.3.1.4. СЕНЗОРНЕ ПУТАЊЕ (енгл. *sensory paths*) обухватају два објекта – онога који нешто опажа и оно што се опажа. Талми (TALMY 2000: 115) говори о два случаја: у једном се опажај третира тако да потиче од онога који посматра с намером да опази неки објекат, као у енглеској реченици *The enemy can see us from where they're positioned*, а у другом као особина која потиче од неког објекта и допире до онога који опажа и стимулише визуелни доживљај, као у реченици *The enemy can see us from where we're standing*. Оба случаја важе и за друге чулне перцепције.

Талми (TALMY 2000: 116) такође даје и пример енглеске реченице са глаголом *look: I looked into/toward/past/away from the valley*, који се удружује са предлошким конструкцијама које садрже различите предлоге и показују правац путање. Еквивалентан овом глаголу јесте српски глагол *погледавати*, који је најчесталији у узорку.

Наводимо следеће примере из узорка:

(а) реченице са глаголом *погледавати*, који прате предлошке конструкције са предлозима *на*, *ка*, *према* и *преко*, којима се прецизира правац у коме је поглед управљен; оно што је погледом обухваћено јесте крајња тачка сензорне путање:

(12) Стао је испред кућерка, готово истоветног оном у ком и сам живи, удахнуо дубоко и погледао у ведро небо (Филиповић, *Злајна књиџа*, ПР); Сви у просторији погледаше према високом, крупном човеку у мркој униформи, са пиштољем о опасачу (Скробоња, *Накоји*, ПР); Потом су сва тројица погледала ка селу које се већ сурвало само у себе као да је ватра налегла на кровове... (Петровић, *Панкрајшон*, ПР); ...оба се пријатеља тргоше, прекинути у ко зна каквим мислима, и погледаше ка нејасној прилици која поред реке промицаше између врба (Јанковић Бели, *Бледа месечева светлоси*, ПР); Видев да је сам на брежуљку, са коњима, он поче шапутати своме, а дрмусати другог и погледа још једном преко реке, спазивши на другој обали француске предстраже (Црњански, *Сеобе*, АСК); Док је то сиктао кроз зубе, Гарсули се био окренуо, да још једном погледа на утрину, где је био полк оставио (Црњански, *Сеобе (књиџа друџа)*, АСК);

(б) реченице са глаголом *видети* и прилошким одредбама (*одайти*, *из свих даљина*), које прецизирају место одакле се посматра, тј. почетну тачку сензорне путање:

(13) Одатле је могао да види чак и село, које је, пре, било турска Махала, а сад било насељено његовим Расцијанима (Црњански, *Сеобе (књиџа друџа)*, АСК); Три тополе су трепериле тамо на ветру и он их је јасно видео, из свих даљина (Црњански, *Сеобе*, АСК).

У овом, другом, случају предлог *из* остварује значење које Д. Кликовац (2000: 2014) означава као потицање.

(в) реченице са глаголима *видети се* [бити видљив], *чути се* [допирати до слуха] и *осећати се* [одавати мирис], којима се одсликава сензорна путања чија је почетна тачка у ономе што се чулима спознаје, што стимулише чула; у наведеним реченицама садржане су и прилошке одредбе којима се одређује одакле та стимулација допире:

(14) ... пришао је и неко време је ходао поред нас, а његова шарена кошуља могла је да се види с два километра раздаљине (Олујић, *Гласам за љубав*, АСК);

(2) Погледа на ону страну, одакле се чуо шушањ (Доман., РМС; РСЈ); Дружи се са човеком који се осећа по задаху на пет метара (Сек., Књиж. 2, 181, РСЈ);

(г) реченице са глаголом *дои́раићи*, у којима је садржана представа о објекту који делује на чуло слуха и о тачки из које сензорна путања креће, коју одређује прилошка одредба:

(15) Са [улице] допираше јака врева и вика (Доман. 2, 5, РСЈ); Из далека, негдје иза брдашца допираше лавез паса (Леск. 3, 37, РСЈ); Тако они прекраћују време у разговору, док дан пролази и радња напредује тамо на мосту, са кога до њих допире шкрипа колица и лупа машине која меша цемент и песак (Андрић, *На Дрини ћуприја*); Грађевина се смањила и претворила у другу грађевину, из које је допирала вика дече (Пекић, *Айланџида*).

У свим наведеним реченицама у оквиру ове групе предлози *из* и *са* означавају порекло звука, а на сличан начин они могу да означе и порекло светлости или мириса (Кликовац 2000: 217).

Код сензорних путања, оно што се концептуализује као путања јесте пут којим „путује” или опажање од чула до опаженог, нпр. *Поћом су сва шројица њољледала ка селу* или опажај од опаженог до чула, нпр. *Пољледа на ону сџрану, одакле се чуо шушањ*. Путања је фиктивна јер се у оба случаја ради о надражајима чула и примању спољних утисака преко органа чула. Како је показао узорак, у српском језику најчешће је описана визуелна путања, тј. утисци примљени чулом вида.

Српски узорак указао нам је на знатне сличности у лексичком и структурном погледу са енглеским конструкцијама које даје Талми (TALMY 2000: 116–117). Што се тиче повратних глагола које смо анализирали под (в), са њима можемо упоредити енглеске реченице *The old wallpaper shows through the paint* (срп. *Сџпару џајей се види кроз фарбу*), у којој би глагол *show* одговарао глаголи *види се*, док би пасивне конструкције *can be heard/smelled/seen* одговарале глаголима *чује се*, *осећа се* и *види се*.

Што се тиче еманације, уопштено говорећи, основни когнитивни принцип који Талми (TALMY 2000: 117–122) дефинише јесте принцип на коме се заснива концептуализација једног објекта као извора еманације (енгл. *source*), а другог као циља (енгл. *goal*). Тај принцип се назива принцип активности и детерминативности (енгл. *active-determinative principle*), и он подразумева да се објекат који се схвата као активнији од двају објеката на путањи приказује као извор еманације. Овај принцип можемо илустровати на основу претходно испитаних српских примера, а важи у пет типова еманације, а оне су следеће:

(а) Путање радијације јесу оне путање код којих светлосна или топлотна енергија путује од неког извора и усмерава се ка другом објекту; како се види из српског узорака, најчешће је описано емитовање светлости, а затим топлоте, из извора какви су сунце, бакља, огањ, светлост, и слично. У путањама емитовања енергије активнији објекат је онај који емитује топлоту или светлост, јер има већу енергију од другог објекта, па је зато он као извор еманације почетна тачка путање.

(б) Путање сенке су путање код којих сенка неког објекта путује од тог објекта до површине другог, активан елемент путање није сенка, већ објекат

који баца сенку, јер сенка и њен положај зависе од положаја тог објекта и извора светлости. Објекат од кога почиње путања сенке је, стога, извор еманације, и он заклања одређени простор тако да у њега не продире светлост, што ствара сенку.

(в) Сензорне путање налазимо у случајевима код којих је извор еманације ентитет који опажа, чак и у случају када се опажај приказује као надражај који потиче од неког објекта и стимулише орган вида, јер је онај који опажа активнији од опаженог. У реченицама које смо претходно анализирали у вези са овом путањом извор еманације је увек живи ентитет, људско биће, чак и у реченицама са глаголом *доишраћи*, у којима извор еманације није поменут, јер је субјекат изостављен, али се подразумева.

(г) Путање усмеравања су путање код којих је активни фактор, а самим тим и извор еманације и почетна тачка путање, лице које уперује оружје, усмерава камеру или рефлектор у одређеном правцу;

(д) Показне путање представљају путање код којих је извор еманације и почетна тачка путање лице које некога упућује у извесном правцу.

2.3.2. ПУТАЊЕ ОБРАСЦА (енгл. *pattern paths*) обухватају концептуализацију неке конфигурације у простору. Дословно значење реченица са овим типом путање одсликава кретање неке материје у одређеном распореду дуж одређене путање. Овде се фиктивност остварује, наиме, кроз низ или шару у коју се материја ређа. Из енглеског језика Талми (TALMY 2000: 129) даје пример *As I painted the ceiling, paint spots slowly progressed across the floor*, који приказује како се свака кап фарбе креће према поду, где ствара шару која се привидно креће сама по себи. Талми (TALMY 2000: 129) истиче да је, за разлику од путања еманације, код овог типа путање потребно је стварно покретање да би се остварило фиктивно кретање.

У српском узорку нисмо забележили пример који садржи представу о томе да некаква шара има одређену путању кретања. Овој путањи може сличити низ суза које лију једна за другом, у реченици *Сћарцу се низаху сузе за сузама* (Јов. Ј. 4, 154, РСЈ), али оне кретањем не стварају низ нити шару који би дефинисали путању кретања, већ се на својој путањи губе.

2.3.3. КРЕТАЊЕ У ОДНОСУ НА ОКРУЖЕЊЕ (енгл. *frame-relative motion*) посматрача приказује као непомичног, а оно што га окружује приказује у покрету, у зависности од посматрачеве перспективе. У енглеском језику такав пример је *I sat in the car and watched the scenery rush past me* (TALMY 2000: 132). У оваквим конструкцијама фиктивни су и непомичност посматрача и кретање предела.

У реченицама из узорка запажамо да се ова путања представља уз помоћ глагола *промицаћи*, чије значење је БРЗО ПРОЋИ ПОКРАЈ НЕКОГА, НЕЧЕГА, на пример:

- (16) Ушла је у возило, док је њена бебица мирно посматрала како велики број очева и мајки са малом децом у носилкама или у наручју, једнако несвесних икакве међусобне сличности или везе, пуни аутобус и чека да та гаштимована грдосија позатвара врата и крене према другом крају града. Жена се држала чврсто и посматрала како напољу промичу вишеспратнице начичкане дуж новобеоградских булеvara (Скробоња, *Накоћ*, ПР); Све те куће које су израњале

из измаглице, та лица која видим у пролазу, ти зидови о које се очешала моја срећна и лепа досада из педесетих година, све ће ми то једнога дана сигурно затребати, али како да задржим све те призоре када тако брзо промичу с ону страну стакала, попут телевизијске емисије која је изненада изгубила тон? (Капор, *Најбоље године и друге њриче*, АСК); Сада се коначно ослободио Хелене Лифка, свакога трага о њој. Задржао се у ходнику, пушећи са осталима, намерно одлажући повратак међу сапутнике у купеу, да би му што више времена возње прошло без њих; гледао је поља како промичу... (Тишма, *Капо*).

Кретање у односу на окружење подразумева путање које су очигледно нереалне јер се представа о кретању односи на предео у окружењу онога који га посматра док се кроз тај предео креће. Путања је фиктивна јер се не остварује онако како је у датим конструкцијама приказана; тако, у примеру *...Гледао је поља како промичу...* кретање се приписује непомичним објектима (поља), на које се, у ствари, смењује поглед дуж путање онога који се креће. У енглеском примеру видимо употребу глагола *rush*, који је глагол кретања, у приказивању фиктивног кретања, а српски узорак показује контрастивне сличности између двају језика у том погледу, јер се ова врста путање такође приказује глаголом кретања *промицајући*.

2.3.4. ПУТАЊЕ ПОЈАВЉИВАЊА (енгл. *advent paths*) приказују локацију неког објекта глаголом који одсликава како је тај објекат заузео ту локацију или како се на њој манифестује. Подврсте овог типа су заузимање локације (енгл. *site arrival*), нпр. у енглеском језику *The palm trees clustered together around the oasis* (ТАЛМУ 2000: 135) и појављивање на локацији (енгл. *site manifestation*), нпр. *This rock formation occurs/recurs/appears/reappears/shows up near volcanoes* (ТАЛМУ 2000: 135).

Српски узорак указао нам је на употребу следећих глагола:

(а) глагола *низајти се*, којим се остварује путања заузимања локације, а фиктивно кретање се огледа у представи о кућама које се ређају у низу, док заправо оне стоје у низу. У првој реченици налазимо предлошку конструкцију са предлогом *по*, који овде има своје прототипично значење „простирање или кретање по извесној површини” (Кликовац 2000: 240), док нам предлог *низ* из друге реченице указује на фиктивно кретање од више тачке ка нижој:

(17) Погледа жалостиво на сеоца што се нижу по рубовима (Мат. 12, 186, РСЈ); Иза Крстине биртије нижу се низ улицу велике српске радње (Ђоп. 12, 42, РСЈ);

(б) глагола *начичкају се*, у значењу ОКУПЛАТИ СЕ У ВЕЛИКОМ БРОЈУ, у оквиру заузимања локације:

(18) Ту су се, између џамија и синагоге, начичкале мале и велике куће, углавном турске, и нека живост и скривено кретање слутили су се под измаглицом многих прошлости која се ковитлала око коњушница и ханова, око амама и капицика (Велмар-Јанковић, *Дорћол*, АСК);

(в) глагола *раширкају се*, који упућује на фиктивно кретање при коме се нешто расуло на разне стране по датој површини, такође у заузимању локације:

(19) На овисоком брежуљку... раштркале се куће и кућице као козе (Кол., РСМ; РСЈ);

(г) глагола *појави́ти се*, у типу појављивања на локацији, са именицама за непомичне објекте, и то:

(а) небеска тела:

(20) Како су умели да ходају по дворишту беспослено, с рукама на ленима, да искрећу лица, још од марта, према сунцу које би се пре подне појавило над кровом трговине... (Тишма, *Ујошреба човека*);

(б) биљке:

(21) Чуваркућа на крову појавила се и разрасла се у читаву башту (Сек., РМС; РСЈ);

(в) алге:

(22) Кад је киша мало престала и кад почеше леви јесењи дани, над празним, жутиим пољима, над врбацама, у којима се појавише бескрајне, зелене жабокречине, ноћу, кад је месечина долазила са шуме што се простираше уз брдо, она се појави јашући на моткама, јашући на јармовима, пењући се на дудове (Црњански, *Сеобе*, АСК).

Путање појављивања су фиктивне јер се у датим конструкцијама приказује локација или размештај непомичних објеката, и то тако као да они на тај терен кретањем доспевају, како фиктивно доспева сунце до крова у примеру... *према сунцу које би се пре подне појавило над кровом трговине*, или као да се на неком терену разврставају, како се чичкају куће у примеру *Ту су се, између џамија и синагоге, начичкале мале и велике куће*... Како се реално ради о непомичним објектима, они не могу кретањем до датог терена допрети (своју путању сунце прелази за једну галактичку годину, што је проток времена стран људском искуству), нити се непомични објекти кретањем сами од себе размештају.

Узорак показује сличности са енглеским конструкцијама, па су и енглески и српски глаголи који показују распоред на локацији глаголи кретања (*cluster*; *начичкају се*), а глаголи који показују појављивање су глаголи настајања (*appear*; *појави́ти се*).

2.3.5. ПУТАЊЕ ПРИСТУПА (енгл. *access paths*) одређују локацију непомичног објекта на основу путање којом би се неки ентитет кретао до тачке у којој се тај објекат налази. Оно што је код ових путања стварно јесте непомичност тог објекта, а представа неког ентитета који се креће по датој путањи је фиктивна. У енглеском језику, у реченици *The bakery is across the street from the bank* локација пекаре приказана је путем представе о путањи која почиње од банке, води преко улице и долази до пекаре (ТАЛМУ 2000: 137). Како објашњава Талми (ТАЛМУ 2000: 137), ова путања се заиста прати онда када се овај опис схвата као смерница како доћи до пекаре, али се може пратити усмереном пажњом, као фиктивна путања.

Узорак нам је показао да се у српском језику најчешће користе следеће конструкције у приказивању ове путање:

(а) трпни придев *удаљен*, мером за раздаљину и предлошком конструкцијом која показује правац фиктивне путање, у значењу НА ОДСТОЈАЊУ:

(23) Радиом се ставио у везу с најближом полицијском потером, удаљеном двадесет миља према југоистоку (Пекић, *Аџланџида*);

(б) прилози *низводно* и *узводно*, који одређују правац путање, у правцу воденог тока или супротном правцу од воденог тока, са предлошком конструкцијом са предлогом *на* и мером за раздаљину:

- (24) Утолико више их је поразила једна неочекивана вест: прочуло се да је на десетак километара од града, низводно на обали реке, пронађен један го мушки леш, избачен водом у врбак, сав надувен и ужасно унакажен (Јанковић Бели, *Бледа месечева свейлоси*, ПР);

(в) прилози за стране света са мером за раздаљину и предлошком конструкцијом са предлогом *од*, која показује почетну тачку путање:

- (25) Пет километара јужно од Србице налази се манастир Девич (Ћукић, *Косово: Знаменијосији и лейоше*).

Фиктивност забележена код путања приступа огледа се у томе што путања која води до неког објекта и којом се до тог објекта може стићи није и трајекторија стварног кретања. Такве конструкције су заправо опис локације непомичног објекта, али се путања замишља као пут којим се реалним кретањем том објекту може приближити. Иако у овим путањама постоји и почетна и крајња тачка, оне само одређују у ком просторном односу стоје објекат у почетној и објекат у крајњој тачки. Језичка средства којима се приказују ове путање у српском језику обухватају прилошке одредбе и трпни придев, док се у енглеском, како показује Талмијев пример (TALMY 2000: 137), ова путања приказује предлошким конструкцијама.

2.3.6. ПУТАЊЕ ПРОСТИРАЊА (енгл. *coextension paths*) одсликавају облик или позицију издуженог објекта, тако што се дужином тог објекта приказује путања кретања. То кретање се углавном приказује као кретање самог објекта по сопственој путањи. У енглеској реченици *The fence goes/zigzags/descends from the plateau to the valley* (TALMY 2000: 138) фиктивно кретање се интерпретира на основу дословног значења реченице: замишљена је путања која иде дуж оgrade, од њеног почетка до завршетка, коју би пратила посматрачева пажња.

Приметили смо да се у узорку у приказивању ове врсте путања користе разноврсни глаголи кретања, док имицице обухватају имена за ентитете који се протежу у дужину, какви су стаза, линија, друм, пут, алеја, ходник, и слично. У употреби су следећи глаголи:

(а) глагол *ићи*, који од свих глагола кретања има најопштије значење:

- (26) Линија иде дужином целе црте, заталасана, затим се, при крају, успиње и лопи (Киш, Рани јади); Село је на брегу крај самог утока Жепе у Дрину, а једини пут за Вишеград иде преко Жепе, педесетак корака повише ушћа (Андрић, *Моси на Жеји*);

(б) глагол *скрећати*, који подразумева промену правца удесно или улево:

- (27) Стаза је скретала удесно, заобилазећи каменог Мислиоца коме је из темена текла вода (Пекић, *Ајланијида*);

(в) глаголи *вијугати* и *врлудати*, који упућују на начин кретања, али се њима заправо одсликава извијен облик објекта:

(28) Да ли ће се умети да снађе, јер ходници често вијугају (Радић Д. 6, 17, РСЈ); Залеђен пут... се вијуга ка планини (Живој. 3, 78, РСЈ); Упутио се преко хума по коме је врлудао узан, стрменит пут (Џунић С. 1, 158, РСЈ);

(г) глагол *кривудаићи*, који упућује на честу промену правца:

(29) Изнад обје куће диже се брдо, преко кога кривуда нешто шира путања (Ћор. С. 6, 53, РСЈ).

Код путања простирања у српском језику се описују издужени објекти, пре свега они дуж којих се реално кретање може остварити, какви су пут, путања и стаза. Фиктивност се заснива на томе што се правац у коме ти ентитети воде или простор по коме се протежу описује као њихово кретање, а не кретање оног који би се том путањом упутио. Што се тиче језичких средстава у употреби у српском и енглеском језику, постоје знатне подударности, јер се у оба језика путање ове врсте приказују глаголима кретања које је својствено људима, какви су глаголи *go* и *descend* у енглеским примерима и *ићи* и *скрећати* у српским.

3. Дискусија и закључци. На основу поставки когнитивне семантике, на које смо се позвали у уводу у предмет овог рада, као и оних које смо размотрили у вези са појединачним врстама фиктивног кретања, овде ћемо изнети запажања у вези са језичким приказима фиктивног кретања у српском језику. Како је показао узорак, у српском језику је заступљена већина путања које описује Талми (TALMY 2000). У узорку нисмо пронашли примере за путање равнања и путање обрасца. Прво, у поређењу са реченицом коју даје Талми (TALMY 2000: 108), *The snake is lying toward/away from the light*, нисмо могли потврдити постојање истоветних структура које показују да се непомичан објекат равна са одређеним другим објектом, тако да његов врх буде у истој линији са тим објектом. Непостојање структура које би описале замишљено кретање дуж путање која иде од врха једног објекта (као што је глава змије) до другог објекта може значити да се глаголи који у своме основном значењу подразумевају радњу у којој нема никаквог кретања, већ статичности, какав је глагол *лежати*, у српском језику не могу употребити за приказ путање фиктивног кретања, тако да прилог за правац одређује крајњу тачку путање, да путања почиње у истуреном делу објекта и да се протеже праволинијски дуж осе тог објекта. Друго, узорак није указао на то да се у српском језику глаголима кретања уобичајено приказује путања обрасца тако да се неки образац, шара или поредак неке материје описује као да се сами по себи крећу у простору. Како смо у анализи узорка поменули, опис суза које се нижу низ образе не можемо довести у везу са овом путањом, судећи према Талмијевом (TALMY 2000: 129) одређењу по коме фиктивно кретање ове врсте почива на шари која се образује, а не на реалном кретању појединачних елемената шаре који се реално крећу, како се нижу сузе једна за другом. У недостатку представа ових двеју путања у српском језику лежи контрастивна разлика између српског и енглеског језика, у коме се те путање приказују. Стога, како смо на почетку поменули, иако се фиктивно кретање среће у великом броју језика, оно се у различитим језицима остварује различитим језичким средствима, а неки типови фиктивног кретања могу у неком језику и изостати.

Када говоримо сличностима међу језицима у приказивању фиктивног кретања, поменућемо запажање које износи Маџумото (Matsumoto 1996: 194) да и у енглеским и у јапанским конструкцијама са фиктивним кретањем увек постоји податак о одликама путање (енгл. *path condition*). Како су показале реченице из узорка, податак о одликама путање у српском језику даје прилошка одредба или предлошка конструкција. То је пре свега податак о томе у ком се правцу протеже путања, односно у коме се замишља кретање, тако да се дата путања може прећи или реалним кретањем или визуелно пратити. Што се тиче другог услова који наводи Маџумото (Matsumoto 1996: 194), податка о начину кретања (енгл. *manner condition*), њиме се утврђује повезаност начина кретања и одлике путање, тако што се начин кретања приказује само онда када се на тај начин одсликава облик путање. Овај услов смо такође препознали у српском узорку, код употребе глагола какви су *вијуџајти*, *врлудајти* и *кривудајти* код путања простирања, којима се заправо приказује облик путање која може бити трајекторија реалног кретања. У другим типовима фиктивног кретања облик путање није значајан податак, јер је путања или визуелна или непроходна, па овакви глаголи нису употребљени.

Конечно, показали смо да се у српском језику у употреби бележе прикази скоро свих типова фиктивног кретања, да српски језик показује изузетно богатство и разноврсност у средствима којима се приказује фиктивно кретање и да постоји знатан степен поклапања у изражавању фиктивног кретања у енглеском и српском језику. Даљим контрастивним истраживањима могу се осветлити разлике и сличности које у когнитивном и језичком погледу постоје између српског и енглеског језика у концептуализацији и исказивању засебних типова путања. Анализа коју смо овде спровели указује на то да се српски језик придружује групи језика у којима постоји концепт фиктивног кретања, са свим забележеним специфичностима у одабиру језичких средстава којима се фиктивно кретање исказује.

ИЗВОРИ

Електронски извори

- (1) РСЈ: *Речник српског језика* <<http://www.srpskijezik.com>> 6.10.2014.
РСАНУ: *Речник Српске академије наука и уметности*.
РМС: *Речник Мајнице српске*.
(2) АСК: *Антологија српске књижевности* <<http://www.ask.rs>> 7.9.2014:
Велмар Јанковић, Светлана. *Дорћол – имена улица* (АСК).
Капор, Момо. *Белешке једне Ане* (АСК).
Капор, Момо. *Најбоље године и друге њриче* (АСК).
Олујић, Гроздана. *Гласам за љубав* (АСК).
Олујић, Гроздана. *Небеска река и друге бајке* (АСК).
Петровић, Растко. *Африка* (АСК).
Црњански, Милош. *Сеобе* (АСК).
Црњански, Милош. *Сеобе* (књига друга) (АСК).
(3) ПР: *Пројекат Раско* <<http://www.rastko.rs>> 19.9.2014:
Јанковић Бели, Миле. *Бледа месечева свейлоси* (ПР).
Кнежевић, Бобан. *Заклана у Лайис Лазулију* (ПР).
Петровић, Миомир. *Панкрајион* (ПР).

- РАДОВАНОВИЋ, Славен. *Лейојис Теџњарски* (ПР).
 РАДОВАНОВИЋ, Славен. *Повесј о сјису Рајмонда Лила* (ПР).
 СКРОБОЊА, Горан. *Накој* (ПР).
 СТАНКОВИЋ, Борисав. *Прва суза* (ПР).
 ФИЛИПОВИЋ, Драган Р. *Злајна књиџа*. (ПР).

Штампани извори

- АНДРИЋ, Иво. *Аска и вук*. Загреб: Младост, 1960.
 АНДРИЋ, Иво. Мост на Жепи. Иво Андрић, *Жећ* (сабрана дела, књига 6). Београд: Просвета, 1996 [1928].
 АНДРИЋ, Иво. *На Дрини ћуџија*. Сарајево: Свјетлост, 1985 [1945].
 АРСЕНИЈЕВИЋ, Владимир. *Предајор*. Београд: Самиздат Б92, 2008.
Археолошки њрељед. Београд: Археолошко друштво Југославије, 1964–1979.
 БАРАНИН, Душан. *Ђаво у манасџиру*. Београд: Вук Караџић, 1966.
 ДАВИЧО, Оскар. *Песма*. Београд: Просвета, 1969.
 ДАВИЧО, Оскар. *Црно на бело*. Београд: Просвета, 1969.
 ЂУКИЋ, Драган. *Косово: Знаменијосџии и лејојие*. Приштина: Туристички савез Косова, 1971.
 КИШ, Данило. *Рани јади*. Загреб: Глобус – Београд: Просвета, 1983 [1970].
 ПЕКИЋ, Борислав. *Ајланијида* (књига 1 и књига 2). Загреб: Знање, 1988.
 ПЕТКОВИЋ, Радослав. *Савршено сећање на смрџ*. Београд: Стубови културе, 2008.
 ТИШМА, Александар. *Кајо*. Београд: Нолит, 1987.
 ТИШМА, Александар. *Ујојреба човека*. Београд: Нолит, 1977.
 ЧЕРКЕЗ, Владимир. *Орлови и вуџи*. Сарајево: Свјетлост, 1965.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ВУЛОВИЋ, Душанка. Семантичка и деривациона анализа глагола кретања у српском језику. Докtorsка дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 2009.
 КЛИКОВАЦ, Душка. *Семантичка њредлоџа: сџудија из коџнијивне линџвистџике*. Београд: Филолошки факултет, 2000.
 ПИПЕР, Предраг. *Језик и њросџор*. Београд: Библиотека XX век, 1997.
 РАСУЛИЋ, Катарина. *Језик и њросџорно искусџиво*. Београд: Филолошки факултет, 2004.
 СТАМЕНКОВИЋ, Душан. Глаголи људског кретања у енглеском и српском језику у светлу когнитивне семантике. Необјављена докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 2013.

*

- ARNHEIM, Rudolf. *Visual Thinking*. Berkeley: University of California Press, 1969.
 BLOOM, Paul et al. (eds.). *Language and Space (Language, Speech, and Communication)*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1999.
 BRDAR, Mario. *Kognitivno lingvistička istraživanja hrvatskoga i drugih jezika* (projekat). Osijek: Filozofski fakultet, 2007.
 EVANS, Yuuyan, Paul CHILTON (eds.). *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. London: Equinox, 2010.
 FAUCONNIER, Gilles. Conceptual Blending. Neil J. Smelser, Paul B. Baltes (eds.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier, 2001, 2495–2498.
 HAMPE, Beate (ed.). *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2005.
 HICKMAN, Maya, Stéphane ROBERT. *Space in Languages: Linguistic Systems and Cognitive Categories*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006.
 JACKENDOFF, Ray. *Consciousness and the Computational Mind*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1987.
 JACKENDOFF, Ray. *Semantics and Cognition*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1983.
 JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
 JOHNSON, Mark. *The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding*. Chicago: University of Chicago Press, 2007.

- LAKOFF, George, Mark JOHNSON. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- LAKOFF, George. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- LANDAU, Barbara, Elizabet S. SPELKE, Henry GLEITMAN. Spatial Knowledge in a Young Blind Child. *Cognition* 16 (1984): 225–160.
- LANDAU, Barbara, James E. HOFFMAN. Parallels between Spatial Cognition and Spatial Language: Evidence from Williams Syndrome. *Journal of Memory and Language* 53/2 (2005): 163–185.
- LANGACKER, Ronald W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume 1: *Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- LEVINSON, Stephen C. *Space in Language and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- MANDLER, Jean M. On the Birth and Growth of Concepts. *Philosophical Psychology* 21/2 (2008): 207–230.
- MANDLER, Jean M. *The Foundations of Mind: Origins of Conceptual Thought*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- MATSUMOTO, Yo. Subjective Motion and English and Japanese Verbs. *Cognitive Linguistics* 7/2 (1996): 183–226.
- MUNNICH, Edward, Barbara LANDAU, Barbara A. DOSHER. Spatial Language and Spatial Representation: A Cross-linguistic Comparison. *Cognition* 81 (2001): 171–207.
- OAKLEY, Todd. *From Attention to Meaning: Explorations in Semiotics, Linguistics, and Rhetoric* (Series: European Semiotics – Sémiotique Européenne, Volume 8). New York: Peter Lang Publishing, Inc., 2009.
- SHEETS-JOHNSTONE, Maxine. *The Primacy of Movement*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999.
- STRAUSS, Erwin. *Phenomenological Psychology*. New York: Basic Books, 1966.
- SWEETSER, Eve E. *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- TALMY, Leonard. How Language Structures Space. Herbert L. Pick, Jr., Linda P. Acredolo (eds.). *Spatial Orientation: Theory, Research, and Application*. New York: Plenum Press, 1983, 225–282.
- TALMY, Leonard. *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2000.
- TAREMAA, Piia. Fictive and Actual Motion in Estonian: Encoding Space. *SKY Journal of Linguistics* 26 (2013): 151–183.
- VALENZUELA, Javier, Ana ROJO. Fictive Motion in Spanish: Travellable, Non-travellable and Path-related Manner Information. Javier Valenzuela, Ana Rojo, Cristina Soriano (eds.). *Trends in Cognitive Linguistics: Theoretical and Applied Models*. Frankfurt: Peter Lang, 2009, 243–260.
- VIDANOVIĆ, Đorđe. Conceptual Blending and Intentionality. *Facta Universitatis, Series Linguistics and Literature* 10/1 (2012): 41–52.
- YOUNG, Iris Marion. Throwing Like a Girl. *Information and Control* 8 (1980): 338–353.

Violeta Stojičić
Dušan Stamenković

CONCEPTUALIZATION AND CATEGORISATION OF FICTIVE MOTION IN SERBIAN

Summary

The main objective of this research is to examine the conceptualization and categorisation of fictive motion in the Serbian language by employing a cognitive semantic perspective suggested by L. Talmy's research (TALMY 2000) related to fictive motion in English. The existence of fictive aspects of motion has been recorded in many languages, in which it exhibits specific linguistic properties. For Talmy (TALMY 2000) fictive motion is the result of overlapping models of cognitive organization, and although there are entities that are factively motionless, we can construe them as fictively in motion. Talmy (TALMY 2000) describes the following types of fictive motion paths: emanation, pattern paths, frame-relative motion, advent paths, access paths and coextension paths. As can be concluded from Talmy (TALMY 2000: 269), the path of fictive motion is an imaginary path of unreal motion,

since there it is not a trajectory of motion of a physical body. Fictive motion constructions in Serbian, as in other languages, do not relate to changes in the position of an object relative to the reference body, but most often, fictive motion is an image that includes feasible trajectories of motion, visual trajectories limited by two points and the orientation of an object in relation to another object or to the environment. The analysis conducted in the paper is qualitative and focuses on the properties of linguistic exponents of fictive motion in Serbian. The sample analyzed illustrates the use of verbs of various denotational meanings to represent and construe fictive motion. In the analysis, we have also pointed to the differences and similarities in linguistic and cognitive aspects which exist between Serbian and English in the conceptualization and representation of specific types of fictive paths.

Виолета Стојичић
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за англистику
 Тирила и Методија 2, 18000 Ниш
violeta.stojicic@filfak.ni.ac.rs

Душан Стаменковић
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за англистику
 Тирила и Методија 2, 18000 Ниш
 и Центар за когнитивне науке Универзитета у Нишу
 Универзитетски трг 2, 18000 Ниш
dusan.stamenkovic@filfak.ni.ac.rs